

hâeddin Nakşibend'in menkıbelerinden hareketle o devirde Çağatay emîrleri arasındaki mücadele ve entrikalar, kıtlık dolayısıyla yükselen ekmek fiyatları ve "adil" adı verilen Hârizm dinarının kullanılması hakkındaki bilgilere ulaştığını belirtmiştir (*Tarihî Usûl*, s. 49-50). *Menâkıbü'l-ârifîn*'den, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Selçuklu ve Moğol hükümdarlarıyla münasebetleri, Baycu ve Geyhatu'nun Konya'yı tahrip etmeleri, dervişlerin yaşıntıları, Selçuklu-Moğol ilişkileri, Mevlevîliğin Bektaşîlik ve diğer tarikatlarla, Mevlânâ'nın torunu Ârif Çelebi'nin Saruhanoğulları ile münasebetleri gibi pek çok konuda bilgi sahibi olmak mümkündür. *Vilâyetnâme-i Koyun Baba'dan* Osmanlı merkezli olmak üzere Orta Anadolu'daki halkın sosyal ve ekonomik durumu, inançları, şeyhin Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bayezid ile ilişkileri, *Vilâyetnâme-i Otman Baba'dan* Balkan fetihleri, *Vilâyetnâme-i Abdal Mûsâ'dan* Teke yöresindeki Türkmenler'in hayat tarzları, inançları, içlerinde yaşattıkları İslâm öncesi Türk dönemine ait izler, Bektaşî menâkıbnâmelerinden eski Türk gelenek ve görenekleri, diğer dinlerin Bektaşî menâkıbnâmeleri üzerine etkileri hakkında orijinal bilgiler edinmek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919), Ankara 1993, s. 16 vd.; a.mlf., *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1980, s. 47-64, 254-260; a.mlf., "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/27 (1943), s. 379-522; TCYK, s. 443-571; Zeki Velidi Togan, *Tarihî Usûl* (İstanbul 1950), İstanbul 1985, s. 48-50; Orhan F. Köprülü, *Tarihî Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri* (doktora tezi, 1951), İÜ Ed. Fak., s. 1-8; Storey, *Persian Literature*, London 1972, s. 981-1067; İlber Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamu Oyununu Oluşturana Bir Örnek: Menakib-i Mahmud Paşa-i Veli", Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta'ya Armağan, Ankara 1974, s. 459-481; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 128-131; A. Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, s. 3-16, 70-83; a.mlf., *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara 1992, tür.yer.; a.mlf., "Battalname", *DİA*, V, 206-208; a.mlf., "Dânişmendnâme", a.e., VIII, 478-480; Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984, s. 427-441; Hasan Köksal, *Battalnamelerde Tip ve Motif Yayıpı*, Ankara 1984, s. 49 vd.; Ahmet T. Karamustafa, "Kalenders, Abdâls, Hayderîs: The Formation of the Bektaşîye in the Sixteenth Century", *Süleymân the Second and his Time* (ed. Halil İnalıcık - Cemal Kafadar), İstanbul 1993, s. 121-129; Fr. Babin-ger, "Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih" (trc. Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet* içinde), İstanbul 1998, s. 147-187; Emine Seval Yardım, *Menkıbe ve Menâkıbnâmelerle İlgili*

Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi: 1928-1998 (yüksek lisans tezi, 1999), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-31; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul 2000, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlılar'da Devlet Ricâli-Meşâyih Münâsebetlerinin Boyutlarını Gösteren Yeni Bir Kaynak: Âlî'nin Şeyh Mehmed-i Dâği ile Alakalı Menâkıbı", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1997, s. 107-113; Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara 2001, s. 156-202; Ahmet Ocak, *Selçukluların Dinî Siyaseti: 1040-1092*, İstanbul 2002, s. 120-154; W. Hickman, "Ummi Kemal in Anatolian Tradition", *Turcica*, XIV, Paris 1982, s. 155-167; Christopher Melchert, "The Transition from Asceticism to Mysticism at the Middle of the Ninth Century C.E.", *St.I*, LXXXIII/1 (1996), s. 51-70; Necdet Tosun, "Ahmed Yesevî'nin Menâkıbı", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, İstanbul 1988, s. 73-81; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/2, İstanbul 2003, s. 102, 138, 147-148; Ahmed Ateş, "Menâkıp", *İA*, VII, 701-702; Jürgen Paul, "Hagiographic Literature", *Elr*, XI, 536-539.

HAŞİM ŞAHİN

MENÂKİBÜ'L-ÂRİFİN

(مناقب العارفين)

Ahmed Eflâkî'nin
(ö. 761/1360)Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî
ve Mevlevî tarikatı hakkında
en geniş bilgileri ihtiva eden
Farsça eseri.

Eflâkî bu kitabını iki defa kaleme almıştır. Şeyhi Ârif Çelebi'nin emri üzerine 718'de (1318) başladığı eserinin ilk redaksiyonunu bir yıl içinde bitirmiş ve onu *Menâkıbü'l-ârifîn ve merâtibü'l-kâşîfîn* diye adlandırmıştır. Bir taslak niteliğinde olan bu çalışmasını derlediği yeni malzeme ile genişleterek 754'te (1353) tamamlamış ve bu defa kitaba *Menâkıbü'l-ârifîn* adını vermiştir. Eflâkî, ismini belirtmeden *Risâle-i Feridûn Sipehsâlâr'dan* başka Sultan Veled'in *Velednâme*, *Rebabnâme*, *İntihânâme* ve *Ma'ârif-i*, Bahâeddin Veled'in *Ma'ârif-i*, Şems-i Tebrîzî'nin *Maqâlâtı* ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Fihî mâ fih* ve *Mektûbâtı*ni kaynak olarak kullanmıştır. Bir girişle on bölümden (fasıl) ibaret olan bu ikinci redaksiyonda ilk dokuz bölüm sırasıyla Mevlânâ'nın babası Sultânülulemâ Bahâeddin Veled'in, Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, Şems-i Tebrîzî'nin, Selâhaddîn-i Zerkûb'un, Hüsâmeddin Çelebi'nin, Sultan Veled'in, Ârif Çelebi'nin ve Şemseddin Emîr Âbid'in hal tercümelerine ayrılmış, onuncu bölüm Mevlânâ

ve etrafındakilerin çocukları ile tarikat şecerelerine tahsis edilmiştir.

Büyük bir kısmı derleme niteliğinde olmasına rağmen *Menâkıbü'l-ârifîn*'de Mevlânâ ve etrafındakiler hakkında olduğu kadar Anadolu'nun o dönemdeki tarihi, dinî, içtimai ve iktisadî durumuna dair çok önemli bilgilerin verildiği görülmektedir. Ayrıca eserde bölgenin mimarlık tarihi, halıcılık, müzik sanatları hakkında oldukça ilgi çekici kayıtlara rastlanmaktadır. Kitapta derleme bilgilerin yanında müellifin bizzat görerek veya duyararak elde ettiği bilgiler de bulunmaktadır. Eser, dönemin tasavvufî âdâb ve merasimlerini yansıtmaya açısından da özel bir öneme sahiptir.

Menâkıbü'l-ârifîn ilk defa bir yazma nüshasına dayanılarak *Sevânîh-i 'Ömri-i Hazret-i Mevlânâ Rûmî Müsemma be-Menâkıbü'l-ârifîn* adıyla Hindistan'da basılmış (Agra 1897), ikinci ve ilmî neşri ise Türkiye'deki en eski yazmalardan faydalanılarak iki cilt halinde Tahsin Yazıcı tarafından gerçekleştirilmiştir (Ankara 1959, 1961). Abdülvehhâb es-Sâbûnî, ekleme ve çıkarmalarla eseri *Sevâkıbü'l-Menâkıb* adıyla Farsça olarak yeniden kaleme almıştır. Kitabın Türkçe tercümeleri şunlardır: 1. Zâhid b. Ârif tarafından *Mahzenü'l-esrâr* adıyla 803'te (1400-1401) yapılan tercüme. Oldukça sade bir dille gerçekleştirilen bu çeviride anlaşılması güç bazı parçalar atlanmış, bazı manzum parçalar ise nesre çevrilmiştir. 2. Gevrekzâde Hasan, *Tercüme-i Menâkıbü'l-ârifîn*. Manzum kısımlar dışında eserin tam tercümesi olup 1795'te tamamlanmıştır. 3. Abdülbâki Nâsır Dede, *Tercüme-i Menâkıbü'l-ârifîn (Tercüme-i Eflâkî)*. Çeviriye 1793'te başlanmış, 1797'de bitirilmiştir. 4. Tahsin Yazıcı, *Âriflerin Menkıbeleri* (I-II, Ankara 1953-1954; İstanbul 1964-1966, 1972-1973, 1986). Eser bütünyle ele alınıp değerlendirilmiş, metni tahlil ve tenkit edilmiştir.

Eserin eksik tercümelerinin önemlileri arasında Kemal Ahmed Dede'nin *Tercüme-i Menâkıb-ı Sultânü'l-ulemâ ve Mevlânâ Celâleddîn Muhammed ve Hulefâ-yı İşân* adıyla yapılan manzum çevirisi, Naci Fikret Baştağ'ın, Clement Huart'ın Fransızca çevirisinden İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir yazması ile karşılaştırarak yaptığı baştan üç bölümün tercümesi (*Konya Dergisi*'nde 1939'dan 1942'ye kadar tefrika halinde yayımlanmıştır) sayılabilir. Abdülvehhâb es-Sâbûnî'nin *Sevâkıbü'l-Menâkıbı*ni Senâî mahlaslı Derviş Halil *Tercüme-i Se-*

MENÂKİBÜ'L-KUDSİYYE

(منابع القدسية)

Elvan Çelebi'nin
(ö. 760/1358-59'dan sonra)
ceddi Baba İlyas ve soyu ile
Babâî ayaklanmasına
dair menkıbevi eseri.

Tam adı *Menâkıbü'l-kudsiyye fî menâsibi'l-ünsiyye* olup varlığı Oruç Bey'in *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'ı, Taşköprizâde'nin *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye*'si ve Âfî Mustafa Efendi'nin *Künhü'l-ahbâr*'ı gibi Osmanlı tarihi kaynakları vasıtasıyla bilinmekteydi. 1957 yılında Necati Elgin tarafından Karaman'da bulunup Konya Müzesi için satın alındıktan sonra Mehmet Önder önce nüshanın mevcudiyetini duyurmuş (*Vatan Gazetesi*, 27 Ağustos 1957), ardından bir makaleyle eseri ilim âlemine tanıtmıştır (bk. bibl.).

Bilinen tek nüshası Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 4937) *Menâkıbü'l-kudsiyye* 118 varak olup baş kısmında varak adedi tesbit edilemeyen eksiklikler vardır. Yine anlatımda yer yer kopuklukların olması arada da bazı sayfaların düştüğünü göstermektedir. Ayrıca baştan 2^a-3^a ve sondan 117^a-b sayfa-ları, imlâsından ve yazısından anlaşıldığı üzere sonraki bir tarihte eserin yazıldığı devrin diline ve imlâsına vâkıf olmayan bir kişi tarafından eklenmiştir. Mehmet Önder, eser hakkındaki makalesinde (*WZKM*, LV [1959], s. 85) bu yazmanın Elvan Çelebi'nin elinden çıkmış bir nüsha olduğunu söylemişse de yazmadaki bazı ipuçları bunun müellif nüshası olamayacağını göstermektedir (Elvan Çelebi, neşredenlerin girişi, s. XXXVI-XXXVII).

Menâkıbü'l-kudsiyye aruzun hafif bahrinde (feilâtün mefâilün feilün) ve mesnevi tarzında yazılmış olup yer yer terciibend, kaside ve gazel nazım şeklinde parçalara ve 11'li hece ölçüsüyle yazılmış bir dördüğe rastlanır (beyit nr. 1329 →). Bu nazım şekilleri daha ziyade tarikat büyükleri için olan methiyelerde kullanılmıştır.

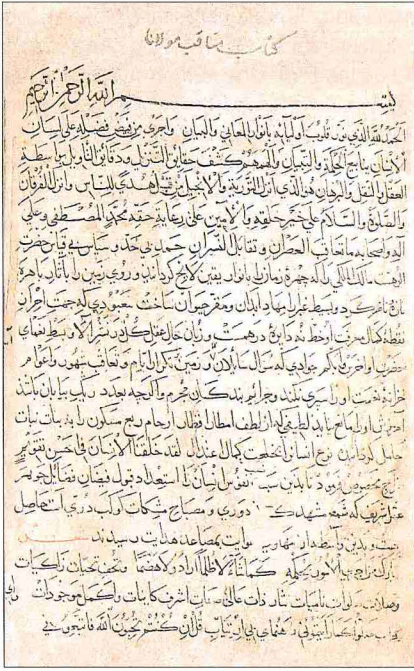
Elvan Çelebi 760 (1358-59) yılında kaleme aldığı *Menâkıbü'l-kudsiyye*'de, Anadolu Selçukluları devrinde Orta ve Güneydoğu Anadolu'da Baba İlyas'a bağlı Türkmen topluluklarının çıkardığı isyanı, bu harekette yer alan kişilerle bunların etrafında oluşan hadiseleri menkıbe unsurlarıyla süsleyerek anlatmaktadır (*DİA*, IV, 373-374). Eser dil özellikleri kadar ta-

rihi bir kaynak olarak da önemlidir. Elvan Çelebi'nin, isyana karışan büyük dedesi Baba İlyas'ı ve soyunu müdafaa amacı güttüğü intibahı uyandıran anlatımının eserin tarafsızlığına bir dereceye kadar gölge düşürmüş olması bu gerçeği değiştirmez. *Menâkıbü'l-kudsiyye* ayrıca XIII-XIV. yüzyıllarda Anadolu'daki Türkmen topluluklarının Müslümanlık anlayışlarını yansıtmaları ve o dönemdeki İslâm akidesine girmiş olan İslâm öncesi inançların kalıntıların göstermesi bakımından da büyük öneme sahiptir (Ocak, TD, sy. 32 [1979], s. 89-102). Kitabın sonunda Âşık Paşa ve halifeleri hakkındaki bölümde verilen bilgiler, Vefâiyye tarikatının hiçbir kaynakta zikredilmeyen birçok önemli şahsiyetini ortaya çıkarmaktadır.

Elvan Çelebi'nin, eserini kaleme alırken büyük ölçüde dedesi Muhlis Paşa ile babası Âşık Paşa'dan ve her ikisinin çevresindekilerden gelen sözlü rivayetlerle günümüze ulaşmamış bazı menkıbevi eserlerden yararlandığı söylenebilir. Yine Muhlis Paşa'nın ağzından halifesi Şeyh Osman'a söylediği sözlerle bakarak (Her birinün kemâl-i hikmetini / Cem' ü cem' eyledüm tamâmetini // Kamusını bir araya dirdüm / Her birin bir varak gibi dördüm [beyit numarası 1115-1116]) bazı yazılı kaynakları kullandığı da düşünülebilir.

Menâkıbü'l-kudsiyye tarihî eserlere kaynaklık etmesi bakımından da önemlidir. Oruç Bey ve Taşköprizâde, Baba İlyas ile Muhlis Paşa konusunda verdikleri bilgileri ona dayanarak naklediler. Âşıkpaşazâde ismen zikretmemekle birlikte *Menâkıbü'l-kudsiyye*'den yararlanmış, Elvan Çelebi'nin anlattığı bazı olaylar da Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Menakıbnâme*'sinde farklı şahıs isimleriyle yer almıştır.

Eser gerek tek nüsha oluşu ve bu nüshanın problemler ihtiva etmesi, gerekse bahsettiği tarihî şahsiyetlerin teşhisi ve yer isimlerinin doğru tesbitindeki güçlükler sebebiyle ilim âlemine tanıtılmasının üzerinden oldukça uzun bir zaman geçtikten sonra yayımlanabilmiştir (bk. bibl.). Bu yayının 1995 yılında bazı değişikliklerle yapılan ikinci baskısının ardından Mertol Tulum söz konusu neşirle ilgili olarak birkaç makale yazmış, eleştirilerine nâşirler tarafından bir makaleyle cevap verilmesi üzerine ("Öğretirken Öğrenmek: Sayın M. Tulum'un Tenkidine Cevabımız", *İlmî Araştırmalar*, sy. 3 [İstanbul 1996], s. 123-182) bu makaleleriyle birlikte eserin metnini ve tıpkıbasımını yayımlamıştır

Menâkıbü'l-Ârifin'in ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1794)

vâkıbü'l-Menâkıb, Derviş Mahmud Mesnevihan *Tercüme-i Sevâkıb* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir.

Menâkıbü'l-Ârifin, Clément Huart tarafından *Les saints des derviches tourneurs* adıyla iki cilt halinde Fransızca'ya (Paris 1918-1922), James William Redhouse tarafından bir kısmı İngilizce'ye çevrilmiş ve mütercimnin *Meşnevi* tercümesinin baş tarafına eklenmiştir (London 1881).

BİBLİYOGRAFYA :

Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, s. XIII-XCVIII; Storey, *Persian Literature*, I/II, s. 937-939; Sa-fâ, *Edebiyyât*, III/2, s. 1284-1285; Aydın Taneri, "Türkiye Selçuklularının Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Âriflerin Menkıbeleri: Eflaki ve Eseri Hakkında", *İran Şehinşahlığı'nın 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, İstanbul 1971, s. 413-464; a.mlf., *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Konya 1977; Cl. Huart, "De la valeur historique mémoires des derviches tourneurs", *JA*, XIX (1922), s. 308-317; H. Ritter, "Philologika, XI: Mavlânâ Çalâlad-din Rûmî und sein Kreis", *Isl.*, XXVI (1942), s. 129-130; M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/26 (1943), s. 422-423; Tahsin Yazıcı, "Manâkıb al-Ârifin'in Sanat Tarihi Bakımından Değeri", *TTK Belleten*, XXXVI/143 (1972), s. 385-387.

TAHSİN YAZICI